

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿੱਚ ਨੈਤਿਕ ਸਰੋਕਾਰ

ਡਾ. ਗੁਰਪ੍ਰੀਤ ਕੌਰ

ਅਸਿਸਟੈਂਟ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ
ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਤੇਗ ਬਹਾਦਰ ਖ਼ਾਲਸਾ ਕਾਲਜ
ਸ੍ਰੀ ਅਨੰਦਪੁਰ ਸਾਹਿਬ

ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਦੁੱਖਾਂ, ਪਾਪਾਂ ਤੇ ਵਹਿਮਾਂ-ਭਰਮਾਂ ਦਾ ਅੰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਸਿੱਖ ਮੱਤ ਦੀ ਸਥਾਪਨਾ ਕੀਤੀ। ਜਗਤ ਦੇ ਕਲਿਆਣ ਵਾਸਤੇ ਆਪ ਨੇ ਜੋ ਵਿਸ਼ਵ - ਵਿਆਪੀ ਤੇ ਕ੍ਰਾਂਤੀਕਾਰੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਦਿੱਤੀ ਉਸਦੀ ਬੁਨਿਆਦ ਕਿਰਤ ਕਰਨੀ, ਨਾਮ ਜਪਣਾ ਤੇ ਵੰਡ ਛੱਕਣਾ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਾਂ ਉੱਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਆਪ ਦੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਇੰਨੀ ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਨਿਰੰਤਰ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦੀ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਗੁਰਮਤਿ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਜਿਹੜੀ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਰੰਭ ਕੀਤਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਅਗਲੇ ਅੱਠ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨਾਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿਚ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਇਆ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਭਾਵੇਂ ਆਕਾਰ ਪੱਖੋਂ 63 ਸਲੋਕਾਂ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਹੈ ਪਰ ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਸਾਹਿਬ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਨ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮੋਈ ਹੋਈ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਪਰਮਾਤਮਾ, ਗੁਰੂ, ਨਾਮ, ਜੀਵ ਤੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਰਸਪਰ ਸੰਬੰਧਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਭਗਤੀ, ਹਉਮੈ, ਹੁਕਮ, ਮਿਹਰ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਕਾਲੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਸਮਾਜਕ, ਰਾਜਨੀਤਿਕ ਤੇ ਸੱਭਿਆਚਾਰਕ ਤਸਵੀਰ ਵੀ ਰੂਪਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਵਿਅਕਤੀ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਸਿੱਖਦਾ ਹੈ। ਨੈਤਿਕਤਾ ਨਿਮਰਤਾ, ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ, ਆਤਮ -ਸਮਰਪਣ, ਪਿਆਰ, ਗਿਆਨ ਤੇ ਖਿਮਾ ਆਦਿ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਸਮੂਹ ਹੈ। ਡਾ. ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ਨੈਤਿਕਤਾ ਸੰਬੰਧੀ ਵਿਚਾਰ ਪ੍ਰਗਟ ਕਰਦਿਆਂ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਨੈਤਿਕਤਾ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਸ਼ਬਦ 'ਨੇਤਿ' ਦਾ ਵਿਕਸਿਤ ਰੂਪ ਹੈ ਜੋ 'ਨੀ' ਧਾਤੂ ਤੋਂ ਬਣਿਆ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਪ੍ਰਧਾਨ ਅਰਥ ਹਨ ਲੈ ਜਾਣਾ ਜਾਂ ਅਗਵਾਈ ਕਰਨਾ ਅਰਥਾਤ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਗਵਾਈ ਕਰੇ ਜਾਂ ਉਸਨੂੰ ਕਿਸੇ ਆਦਰਸ਼ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵੱਲ ਲੈ ਕੇ ਜਾਵੇ ਉਹ ਨੈਤਿਕਤਾ ਆਖੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।¹ ਸੋ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖੀ ਆਚਾਰ ਅਤੇ ਚਰਿੱਤਰ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਇੱਕ ਸਫਲ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜਾਂਚ ਦੱਸੀ ਹੈ। ਆਪ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਦੁਨਿਆਵੀਂ ਕੰਮਾਂ ਅਤੇ ਪਦਾਰਥਾਂ ਦੀ ਅਮੀਰੀ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਅਮੀਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਸਗੋਂ ਇਹ ਤਾਂ ਹਉਮੈ ਪੈਦਾ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਜਿਹੜਾ ਕਿ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਰੋਗ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬ ਹਉਮੈ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣ ਤੇ ਬਲ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਮੁੱਚੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਚਲਦੀ ਹੈ, ਹਉਮੈ ਵੀ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਅਧੀਨ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਰੱਬ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਵਿਚ ਰੋੜ੍ਹਾ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਚਿਰ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ ਹਉਮੈ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ, ਉਹ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਪਰੰਤੂ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਨਾਲ ਹਉਮੈ ਸੇਵਾ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸਦਾ ਰੋਲ ਉਸਾਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਹਉਮੈ ਬਾਰੇ ਇਉਂ ਚਰਚਾ ਕੀਤੀ ਹੈ:

ਹਉਮੈ ਏਹਾ ਜਾਤਿ ਹੈ ਹਉਮੈ ਕਰਮ ਕਮਾਹਿ ।।

ਹਉਮੈ ਏਈ ਬੰਧਨਾ ਫਿਰਿ ਫਿਰਿ ਜੋਨੀ ਪਾਹਿ ।।

ਹਉਮੈ ਕਿਥਹੁ ਉਪਜੈ ਕਿਤੁ ਸੰਜਮਿ ਇਹ ਜਾਇ ।।
 ਹਉਮੈ ਏਹੋ ਹੁਕਮੁ ਹੈ ਪਇਐ ਕਿਰਤਿ ਫਿਰਾਹਿ ।।
 ਹਉਮੈ ਦੀਰਘ ਰੋਗੁ ਹੈ ਦਾਰੂ ਭੀ ਇਸੁ ਮਾਹਿ ।।
 ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜੇ ਆਪਣੀ ਤਾ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦ ਕਮਾਹਿ ।²

ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਜਿਸ ਮਨੁੱਖ ਅੰਦਰ ਹਉਮੈਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਸਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਜਨਮ-ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਨਾ ਪੈਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਵੀ ਕੀਤਾ ਹੈ ਕਿ ਹਉਮੈਂ ਕਿੱਥੋਂ ਉਪਜਦੀ ਹੈ? ਇਸ ਦਾ ਉੱਤਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਕਰਨ ਨਾਲ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਿਹਰ ਸਦਕਾ ਹਉਮੈਂ ਨੂੰ ਵਰਗੇ ਭਿਆਨਕ ਰੋਗ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਹਉਮੈਂ ਅਜਿਹੀ ਸ਼ਕਤੀ ਹੈ ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਉਸਦੇ ਮਨੋਰਥ ਵੱਲ ਵੇਖਣ ਹੀ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ। ਜੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾ ਮਿਲੇ, ਉਸਨੂੰ ਨਾਮ ਦੀ ਸੋਝੀ ਨਾ ਆਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਜੰਮਣ-ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਪਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਚੰਗੇ-ਮਾੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਸੋਝੀ ਵੀ ਹਉਮੈਂ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਹਉਮੈਂ ਸ਼ਬਦ ਰੂਪੀ ਨਾਮ ਦੂਰ ਕਰਦਾ ਹੈ।

ਮਨੁੱਖ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਪੰਜੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਦਾ ਦਮਨ ਕਰਨਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦਾ ਨਾਮ-ਸਿਮਰਨ ਕਰਕੇ ਉਸ ਨਾਲ ਪਿਆਰ ਪਾਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਪਿਆਰ ਵੀ ਅਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਾਕ-ਪਵਿੱਤਰਤਾ ਹੋਵੇ। ਜਿਵੇਂ ਗੁਰੂ ਅੰਗ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਫਰਮਾਇਆ ਹੈ:

ਜਿਸੁ ਪਿਆਰੇ ਸਿਉ ਨੇਹੁ
 ਤਿਸੁ ਆਗੈ ਮਰਿ ਚਲੀਐ ।
 ਧ੍ਰਿਗੁ ਜੀਵਣੁ ਸੰਸਾਰਿ
 ਤਾ ਕੈ ਪਾਛੈ ਜੀਵਣਾ ।³

ਨੈਤਿਕਤਾ ਦੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਹਰ ਕਿਸਮ ਦੇ ਕਰਤੱਵ ਦੀ ਪਾਲਣਾ ਸਦਾਚਾਰਕ ਕਰਮ ਹੈ। ਨੇਕੀ ਭਰਿਆ ਜੀਵਨ ਅਧਿਆਤਮਕ ਆਦਰਸ਼ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਾਧਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਣਦਾ ਸਗੋਂ ਭਾਈਚਾਰਕ ਪੱਧਰ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਵੀ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚੜ੍ਹਦੀ ਕਲਾ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਆਦਿ ਵਿਚੋਂ ਨੈਤਿਕ ਭਾਵਨਾ ਮੂਰਤੀਮਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਨਾਮ ਜਪਣਾ, ਕਿਰਤ ਕਰਨਾ, ਵੰਡ ਛੱਕਣਾ ਤੇ ਸੰਗਤ-ਪੰਗਤ ਆਦਿ ਦੇ ਆਦੇਸ਼ ਭਾਈਚਾਰੇ ਦੀ ਆਤਮਿਕ ਉੱਨਤੀ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਸਤ, ਸੰਤੋਖ ਤੇ ਗਿਆਨ ਸਦਾਚਾਰ ਦੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਨੈਤਿਕ ਗੁਣ ਹਨ। ਗੁਰਬਾਣੀ ਅਨੁਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਸੱਚ ਹੈ ਅਤੇ ਸਚਿਆਰ ਦੇ ਗੁਣ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਪਾਇਆ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦਾ।

ਮਨੁੱਖ ਵਿਚ 'ਸੱਚ' ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਚਾਹੁਣ ਨਾਲ ਹੀ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। 'ਸੰਤੋਖ' ਦਾ ਗੁਣ ਨਿੱਜੀ ਸਦਾਚਾਰ ਦੀ ਉੱਤਮਤਾ ਲਈ ਆਵੱਸ਼ਕ ਹੈ। ਇਹ ਮਨੁੱਖ ਦੀਆਂ ਲਾਲਸਾਵਾਂ, ਕਾਮਨਾਵਾਂ ਤੇ ਲੋਭ-ਲਾਲਚ ਨੂੰ ਤਿਆਗ ਉਸਨੂੰ ਸੰਜਮ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਸੇਵਾ ਨੂੰ ਆਦਰਯੋਗ ਸਥਾਨ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਇਹ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪੇ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠਣ ਅਤੇ ਲੋਕਾਈ ਦੇ ਹਿੱਤਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖਣ ਦੀ ਸਮਰੱਥਾ ਬਖਸ਼ਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਨੂੰ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਾ ਭਾਵ ਤੇ ਹਉਮੈਂ ਦਾ ਨਾਸ਼ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਗੁਰੂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਵਿਚ ਆਪਾ ਸਮਰਪਣ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ:

ਚਾਕਰੁ ਲਗੈ ਚਾਕਰੀ ਨਾਲੇ ਗਾਰਬੁ ਵਾਦੁ ।।

ਗਲਾ ਕਰੇ ਘਣੇਰੀਆ ਖਸਮ ਨ ਪਾਏ ਸਾਦੁ ।।
ਆਪੁ ਗਵਾਇ ਸੇਵਾ ਕਰੇ ਤਾ ਕਿਛੁ ਪਾਏ ਮਾਨੁ ।
ਨਾਨਕ ਜਿਸ ਨੋ ਲਗਾ ਤਿਸੁ ਮਿਲੈ ਲਗਾ ਸੋ ਪਰਵਾਨੁ ।।⁴

ਜੋ ਮਨੁੱਖ ਆਪਾ ਗਵਾ ਕੇ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਹੈ , ਉਸਨੂੰ ਇਸ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਮਾਣ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਕਰਨ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਗਿਆਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕਰਮਾਂ ਦੇ ਕੀਤੇ ਨੂੰ ਸਵਾਇ ਨਾਮ ਦੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਟਾ ਸਕਦਾ। ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਜਾਂ ਮੰਦੇ ਕਰਮਾਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਦਰਗਾਹ ਵਿਚ ਸਤਿਕਾਰੇ ਜਾਂ ਦੁਰਕਾਰੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ:

ਚੰਗਿਆਈਆ ਬੁਰਿਆਈਆ ਵਾਚੈ ਧਰਮੁ ਹਦੂਰਿ ।।
ਕਰਮੀ ਆਪੇ ਆਪਣੀ ਕੇ ਨੇੜੈ ਕੇ ਦੂਰਿ ।।
ਜਿਨੀ ਨਾਮੁ ਧਿਆਇਆ ਗਏ ਮਸਕਤਿ ਘਾਲਿ ।।
ਨਾਨਕ ਤੇ ਮੁਖ ਉਜਲੇ ਹੋਰ ਕੇਤੀ ਛੁਟੀ ਨਾਲਿ ।।⁵

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਕਰਮ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਨਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਜੀਵ ਮੁੜ ਕੇ ਜੰਮਣ ਮਰਨ ਦੇ ਚੱਕਰਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਪਵੇ ਕਿਉਂਕਿ ਆਵਾਗਵਨ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਮਨੁੱਖ ਵਾਰ ਵਾਰ ਦੁੱਖ ਭੋਗਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣਾ ਹੀ ਮੁਕਤੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੁਰਖ ਤੇ ਸੱਚ ਮੰਨਦਿਆ ਉਸ ਨਾਲ ਮਿਲਾਪ ਦਾ ਰਾਹ ਨਾਮ ਤੇ ਸਿਮਰਨ ਨੂੰ ਦੱਸਦੇ ਹਨ। ਸਾਰੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਪਸਾਰਾ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦੇ ਅਧੀਨ ਹੈ। ਕਰਮਾਂ ਅਨੁਸਾਰ ਜੀਵਾਂ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਸਾਰਾ ਸੰਸਾਰ ਹੁਕਮ ਰੂਪੀ ਨਕੇਲ ਦੁਆਰਾ ਨਿਯੰਤ੍ਰਿਤ ਹੈ। ਸੰਸਾਰ ਨੂੰ ਸੱਚੇ ਦੀ ਕੋਠੜੀ ਮੰਨਦਿਆਂ ਗੁਰੂ ਜੀ ਨਿਰੰਕਾਰ ਦਾ ਨਿਵਾਸ ਇਸ ਵਿਚ ਮੰਨਦੇ ਹਨ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਬ੍ਰਹਮੰਡ ਦੇ ਕਣ-ਕਣ ਵਿਚ ਉਸ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦਾ ਵਾਸਾ ਹੈ। ਹਰ ਇੱਕ ਜੀਵ ਉੱਤੇ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹਕੂਮਤ ਚਲ ਰਹੀ ਹੈ। ਉਹ ਚਾਹੇ ਤਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਲੀਨ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਾਇਆ ਦੇ ਬੰਧਨਾਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ :

ਇਹੁ ਜਗੁ ਸਚੈ ਕੀ ਹੈ ਕੋਠੜੀ ਸਚੇ ਕਾ ਵਿਚਿ ਵਾਸੁ ।।
ਇਕਨ੍ਹਾ ਹੁਕਮਿ ਸਮਾਇ ਲਏ ਇਕਨ੍ਹਾ ਹੁਕਮੇ ਕਰੇ ਵਿਣਾਸੁ ।।
ਇਕਨ੍ਹਾ ਭਾਣੈ ਕਢਿ ਲਏ ਇਕਨ੍ਹਾ ਮਾਇਆ ਵਿਚਿ ਨਿਵਾਸੁ ।।⁶

ਗੁਰੂ ਜੀ ਨੇ ਨਾਮ ਨੂੰ ਸੱਚ ਨਾਲੋਂ ਵਿਯੋਗ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸੱਚ ਨਾਲ ਸੰਯੋਗ ਕਰਾਉਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਮੰਨਿਆ ਹੈ। ਇਹ ਸੰਸਾਰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੀ ਲੀਲਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪਣੀ ਇਸ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਖੁਦ ਮੌਜੂਦ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਸਿਰਜਣਾ ਨੂੰ ਬੜੇ ਚਾਅ ਨਾਲ ਸੰਭਾਲ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਜਗਤ ਇੱਕ ਹਕੀਕਤ ਹੈ, ਸੱਚਾਈ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਇੱਕ ਸਰਵ ਪ੍ਰਵਾਨਿਤ ਸੱਚਾਈ ਹੈ ਜੋ ਸਾਰੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਾਰ ਤੇ ਲਗਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀ ਹੁਕਮ ਦੀ ਹੀ ਖੇਡ ਹੈ ਕਿ ਜੀਵ ਇੱਕ ਜਨਮ ਦੀ ਖੇਡ ਮੁਕਾ ਕੇ ਤੁਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਜਨਮ ਦੀ ਖੇਡ ਵੀ ਪਰਮਾਤਮਾ ਆਪ ਹੀ ਰਚਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ :

ਆਪਿ ਉਪਾਏ ਨਾਨਕਾ ਆਪੇ ਰਖੈ ਵੇਕ ।।
ਮੰਦਾ ਕਿਸ ਨੋ ਆਖੀਐ ਜਾਂ ਸਭਨਾ ਸਾਹਿਬੁ ਏਕੁ ।।
ਸਭਨਾ ਸਾਹਿਬੁ ਏਕੁ ਹੈ ਵੇਖੈ ਧੰਧੈ ਲਾਇ ।।
ਕਿਸੈ ਥੋੜਾ ਕਿਸੈ ਅਗਲਾ ਖਾਲੀ ਕੋਈ ਨਾਹਿ ।।

ਆਵਹਿ ਨੰਗੇ ਜਾਹਿ ਨੰਗੇ ਵਿਚੇ ਕਰਹਿ ਵਿਥਾਰ।।

ਨਾਨਕ ਹੁਕਮੁ ਨ ਜਾਣੀਐ ਅਗੈ ਕਾਈ ਕਾਰ।।⁷

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਾਇਆ ਰੂਪੀ ਤਾਲੇ ਨਾਲ ਬੰਦ ਹੋਏ ਮਨ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹਣ ਲਈ ਗੁਰੂ ਨੂੰ ਕੁੰਜੀ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਬਿਨਾਂ ਮਾਇਆ ਦੇ ਮੋਹ ਵਿਚ ਗੁੱਸੇ ਮਨ ਦਾ ਦਵਾਰ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਸਕਦਾ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਗਿਆਨ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਕਲਿਆਣ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਉਹ ਚਾਨਣ ਮੁਨਾਰਾ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹਰ ਪਾਸੇ ਘੁੱਪ ਹਨੇਰਾ ਹੀ ਵਿਦਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਇਸ ਮਾਇਆ ਪ੍ਰਧਾਨ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਚਾਨਣ ਲਈ ਚੰਦ ਤੇ ਸੂਰਜਾਂ ਦੀ ਬੇਸੁਮਾਰ ਗਿਣਤੀ ਹੋਵੇ ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਚਾਨਣ ਸਤਿਗੁਰੂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕੁਦਰਤੀ ਤੇ ਦੁਨਿਆਵੀ ਚਾਨਣ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੇ। ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮਨੁੱਖੀ ਜੀਵਨ ਅੰਧੇਰੇ ਦਾ ਵਾਸੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਅੰਧੇਰੇ ਜੀਵਨ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਗੁਰੂ ਸ਼ਰਨ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੀ ਕ੍ਰਿਪਾ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਾ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਕਮਾਈ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹਉਮੈਂ ਨਾਲ ਜੁੜੇ ਬੰਧਨਾਂ, ਰੋਗਾਂ ਤੇ ਦੁੱਖਾਂ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਫਰਮਾਉਂਦੇ ਹਨ:

ਕਿਰਪਾ ਕਰੇ ਜੇ ਆਪਣੀ

ਤਾ ਗੁਰ ਕਾ ਸਬਦੁ ਕਮਾਹਿ।।

ਨਾਨਕੁ ਕਹੈ ਸੁਣਹੁ ਜਨਹੁ

ਇਤੁ ਸੰਜਮਿ ਦੁਖ ਜਾਹਿ।।⁸

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ ਅਤੇ ਹੰਕਾਰ ਵਰਗੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ 'ਗੁਰੂ' ਰੂਪੀ ਸਾਧਨ ਨੂੰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਗੁਰੂਹੀਣ ਵਿਅਕਤੀ ਅੰਨ੍ਹੇ ਦੇ ਸਾਮਾਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਦੇ ਪਿਆਰ ਵਿਚ ਆਪਾ ਮਿਟਾ ਕੇ ਕੀਤੀ ਸੇਵਾ ਨਾਲ ਹੀ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਦਾ ਡਰ ਦੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਿਮਰਤਾ ਤੇ ਮਿੱਠਤ ਭਰੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਦੇਖਣ ਸੁਣਨ ਜਾਂ ਜਾਣਨ ਨਾਲ ਨਾਮ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਸਗੋਂ ਪ੍ਰਭੂ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਨਾਮ ਦਾ ਸਿਮਰਨ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਹੀ ਸਫਲ ਜੀਵਨ ਦਰਸ਼ਨ ਦਾ ਪਾਠੀ ਹੈ ਜੋ ਸਤਿਗੁਰੂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਵਿਚ ਪੈ ਕੇ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਦੇ ਸਿਮਰਨ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਵਿਕਾਰਾਂ ਪਿੱਛੇ ਭਟਕਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੀ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਰਾਹ ਨਿਰੰਕਾਰੀ ਸਿਮਰਨ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਗਿਆਨ ਹੈ ਜੋ ਹਉਮੈਂ ਤੇ ਮਾਇਆ ਦੇ ਬੰਧਨ ਖ਼ਤਮ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾਮ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਵੱਸਣ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਖੁਦਗਰਜੀ ਤੋਂ ਆਜ਼ਾਦ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਨੁੱਖਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਵਿਚ ਨਾਮ ਦਾ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ ਨਹੀਂ ਉਹ ਦੁਨਿਆਵੀ ਮਾਇਆ ਦੇ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਫਸੇ ਹੋਏ ਹਨ ਅਤੇ ਲਾਲਚ ਵੱਲ ਹੋ ਕੇ ਗੁਰੂ ਤੋਂ ਬੇਮੁੱਖ ਹੋ ਉਲਟੇ ਪਾਸੇ ਤੁਰਦੇ ਹਨ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ :

ਅੰਧੇ ਕੈ ਰਾਹਿ ਦਸਿਐ ਅੰਧਾ ਹੋਇ ਸੁ ਜਾਇ।।

ਹੋਇ ਸੁਜਾਖਾ ਨਾਨਕਾ ਸੋ ਕਿਉ ਉਝੜਿ ਪਾਇ।।

ਅੰਧੇ ਏਹਿ ਨਾ ਆਖੀਅਨਿ ਜਿਨ ਮੁਖਿ ਲੋਇਣ ਨਾਹਿ।।

ਅੰਧੇ ਸੇਈ ਨਾਨਕਾ ਖਸਮਹੁ ਘੁਥੇ ਜਾਹਿ।।⁹

ਨਾਮ ਸਿਮਰਨ ਹੀ ਇੱਕ ਅਜਿਹੀ ਵਸੀਲਾ ਹੈ ਜੋ ਜੀਵ ਨੂੰ ਪਰਮਾਤਮਾ ਨਾਲ ਇੱਕ ਰੂਪ ਕਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਪਰਮਾਤਮਾ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਤੋਂ ਉੱਚੀ ਹੋ ਕੋਈ ਸਿੱਖਿਆ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦੀ। ਜਿਵੇਂ

-ਜਿਵੇਂ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਮਨ ਵਿਚ ਸ਼ਬਦ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਉਸਨੂੰ ਰੱਬ, ਸਮਾਜ ਤੇ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਦੀ ਸੋਝੀ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਵਿਅਕਤੀ ਨਾਮ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਸਨਮੁੱਖ ਤੋਂ ਗੁਰਮੁੱਖ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਰੱਬ ਦੀ ਰਜ਼ਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਭਾਵ ਉਸ ਦਾ ਭਾਣਾ ਮੰਨਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਅਨੁਸਾਰ ਚਿੰਤਾ ਕਰਨਾ ਵਿਅਰਥ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਰੱਬ ਦੇ ਭਾਣੇ ਵਿਚ ਰਾਜ਼ੀ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੇ ਹੁਕਮ ਵਿਚ ਹੀ ਸਭ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਸਤਿਗੁਰੂ ਨਿਆਂ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮਨੁੱਖ ਕਰਮ ਕਰੇਗਾ, ਉਸਨੂੰ ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੀ ਫਲ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਣਗੇ। ਗੁਰੂ ਜੀ ਦੀ ਬਾਣੀ ਮਨੁੱਖੀ ਚਰਿੱਤਰ ਵਿਚ ਸਦਭਾਵਨਾ ਵਾਲੇ ਨੈਤਿਕ ਗੁਣ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਜਗਾਉਂਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸਰਬੱਤ ਦਾ ਭਲਾ ਮੰਗਣ ਦਾ ਮੂਲ ਆਦਰਸ਼ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਗੁਰੂ ਅੰਗਦ ਦੇਵ ਜੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਇੱਕ ਤੇ ਨੇਕ ਜੀਵਨ -ਜਾਂਚ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ :-

1. ਡਾ. ਜਗਬੀਰ ਸਿੰਘ, 'ਨਾਨਕ ਬਾਣੀ ਵਿਚ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਸੰਕਲਪ', ਬਾਣੀ ਸੰਸਾਰ, ਰਵੀ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 1992, ਪੰਨਾ -8
2. ਰੂਪ ਸਿੰਘ ਤੇ ਡਾ. ਰਘਬੀਰ ਬੈਂਸ, ਬਾਬਾ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਵਾਲੇ), ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਾਰਚ-ਅਪਰੈਲ 2004 , ਪੰਨਾ 77
3. ਰੂਪ ਸਿੰਘ ਤੇ ਡਾ. ਰਘਬੀਰ ਸਿੰਘ ਬੈਂਸ , ਬਾਬਾ ਸੇਵਾ ਸਿੰਘ ਜੀ (ਕਾਰ ਸੇਵਾ ਵਾਲੇ), ਖਡੂਰ ਸਾਹਿਬ, ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਮਾਰਚ -ਅਪਰੈਲ 2004 , ਪੰਨਾ -77
4. ਉਹੀ ਪੰਨਾ -78
5. ਉਹੀ ਪੰਨਾ-75
6. ਉਹੀ ਪੰਨਾ-77
7. ਉਹੀ ਪੰਨਾ -83
8. ਉਹੀ ਪੰਨਾ-77
9. ਉਹੀ ਪੰਨਾ -82